

ใบความรู้เรื่อง นิทานพื้นบ้าน
หน่วยที่ ๕ แผนการจัดการเรียนรู้ที่ ๗ เรื่อง ประยุกต์ใช้ข้อคิด
รายวิชาภาษาไทย รหัสวิชา ท๒๑๑๐๒ ภาคเรียนที่ ๒ ชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๑

นิทานเรื่อง “พระยากง พระยาพาน”

หลายร้อยปีล่วงมาแล้ว พระเจ้าสิการาช แห่งเมืองกำแพงแสน ได้มอบราชสมบัติให้กับ พระราชโอรสผู้ทรงพระนามว่า พระยากง ปกครองบ้านเมือง พร้อมทั้งส่งสาสน์ไปทูลขอราชธิดาของพระเจ้าเทลมศวร แห่งเมืองเพชรบุรี มาอภิเษกให้เป็นพระมเหสี หลังจากนั้นไม่นานพระเจ้า สิการาชก็เสด็จสวรรคต เมื่อทำพิธีถวายพระเพลิงพระบิดาเป็นที่เรียบร้อยแล้ว พระยากงได้เปลี่ยนชื่อเมืองเป็นศรีวิชัย

ครั้นเมื่อพระมเหสีทรงครรภ์จนครบกำหนดและประสูติพระโอรส หมอหลวงได้นำพานทอง เข้าไปปรองรับ เฝอญพระนลาฏ (หน้าผาก) ของพระโอรสถูกขอบพานจนเกิดแผลเป็น และเมื่อ พระยากงให้ตรวจดวงชะตาดูโอรส หมอหลวงได้ทูลว่า พระโอรสเป็นผู้มีบุญญาธิการแต่จะทำปิตุฆาต (ฆ่าบิดา) พระยากงรู้สึกโทมัส จำต้องสั่งให้นำพระกุมารไปทิ้งในป่าไผ่นอกเมือง

แต่ดวงชะตาของพระโอรสยังไม่ถึงฆาต เมื่อเหล่าทหารนำไปทิ้งแล้วต่างก็พากันกลับทันที บังเอิญยายหอม ซึ่งเป็นชาวบ้านแถวนั้นสังเกตเห็นฝูงแร้งจับกลุ่มกันอยู่เหนี่ยยอดไผ่จึงเดินไปดู พบเด็กทารกนอนร้องไห้อยู่ในพาน รู้สึกสงสารและเอ็นดูได้เก็บมาเลี้ยงไว้เป็นลูกบุญธรรม โดยตั้งชื่อว่า พาน แต่บางตำนานบอกว่า พระยากงให้นำพระกุมารใส่พานทองไปลอยน้ำ ยายจันซึ่ง ลูกบ้านอยู่ริมน้ำพบเข้าคิดที่จะนำมาเลี้ยงไว้แต่ติดที่ตนมีลูกอยู่แล้วหลายคน เลยนำไปให้ยายหอมผู้เป็นน้องสาวซึ่งไม่มีลูก และยายหอมนั้นมื่ออาชีพเลี้ยงเป็ดมาตั้งแต่ยังเป็นสาว จนกระทั่งขี้เป็ดสูงขึ้นเป็นโคก บริเวณนั้นจึงเรียกว่า โคนยายหอม

๑๕ ปีต่อมา พานเติบโตเป็นหนุ่มอยากออกไปเผชิญโชค ยายหอมเห็นว่าไม่สามารถรั้งเอาไว้ได้ก็อนุญาตให้ไป พานพาสมัครพรรคพวกเดินทางขึ้นเหนือไปฝากตัวเรียนวิชากับสมภาร แห่งวัดใหญ่ เมืองสุโขทัย ครั้นเมื่ออายุครบ ๒๐ ปี ได้บรรพชาอยู่สองพรรษาจึงลาสิกขา

อยู่มาวันหนึ่งเจ้าเมืองสุโขทัยสุบินนิมิตว่า มีพานทองใบหนึ่งลอยมาจากทิศใต้และพระองค์ ทรงรับไว้ได้ โหรทำนายว่าเจ้าเมืองสุโขทัยจะได้ผู้มีบุญญาธิการสูงมาอยู่ในปกครอง ต่อมาไม่นานทิดพานพบช้างตกมันเชือกหนึ่ง กำลังอาละวาดเอางาไล่แทงผู้คนบาดเจ็บล้มตาย ความวุ่นวายไม่สามารถจับได้ ทิดพานจึงต้องเข้าจับช้างเชือกนั้นเอางาตัดไว้กับดินจนช้างนั้นหมดฤทธิ์ ไม่สามารถอาละวาดได้อีกต่อไป พวกกรมช้างรีบช่วยกันจับขาช้างสวมปลอกผูกไว้อย่างแน่นหนาแล้วนำความเข้ากราบทูลต่อเจ้าเมืองสุโขทัย

เมื่อให้ทหารนำตัวมาเข้าเฝ้าและทรงเห็นว่าทิดพานเป็นผู้มีวิชาความรู้ เจ้าเมืองสุโขทัยจึงชักประวัติความเป็นมา ทิดพานทูลว่าตนได้รับการเลี้ยงดูจากยายหอมมาจนโต เจ้าเมืองพิจารณาดูรูปร่างลักษณะเห็นว่าคงไม่ใช่ลูกชาวบ้านธรรมดาโปรดให้รับไว้ทำราชการ ทิดพานก็ตั้งใจทำงานสนองพระเดชพระคุณจนเป็นที่พอพระทัย ต่อมาได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งมหาอุปราชและเป็นแม่ทัพไปตีเมืองศรีวิชัยของพระยากง ซึ่งกำลังเป็นเมืองที่แข่งบารมีกับเมืองสุโขทัยอยู่ในเวลานั้น

เมื่อพระยากงเห็นข้าศึกยกทัพมาล้อมเมืองพร้อมมีสาสน์มาท้าชนช้างจึงรีบยกพลออกไปต่อสู้ ระหว่างทางเกิดเหตุอาเพศเป็นเครื่องบอกกลางร้ายหลายประการ เช่น พระยากงรู้สึกลมหายใจติดขัดทั้งซ้ายขวา และขณะยกกองทัพออกจากเมืองนั้นปรากฏว่า เทวดาบันดาลให้กิ่งโพธิ์ขนาดใหญ่ หักลงมาทับทหารล้มตายไปหลายคน

เมื่อช่างทรงของพระยากงประจันหน้ากับช่างของพระยาพาน พระยากงมีเชิงรบที่เหนือกว่าจึงได้ทีฟันขอ ง้าวเข้าใส่ พระยาพานเอี้ยวหลบคมง้าวพลาดไปถูกหมวกทำให้พระยากงมองเห็นแผลเป็นที่หน้าผากของพระยา พานก็ทวนรำลึกถึงพระโอรสจนแผลเหม่อลอย พระยาพานเห็นได้ที่รีบฟันด้วยง้าวจนพระเศียรของพระยากง ขาดกระเด็น เหล่าทหารต่างเสียขวัญพากันหลบหนีเข้าเมือง หลังจากยึดเมืองศรีวิชัยได้แล้ว และเห็นว่าเหล่าเสนา อำมาตย์ต่างยอมสวามิภักดิ์พระยาพาน จึงให้อยู่ในตำแหน่งต่อไป

จากนั้นได้เสด็จไปยังที่อยู่ของพระมเหสีและเหล่านางสนมกำนัลของพระยากงเพื่อจะดูว่ามีปฏิกริยาเช่นไร เทวดาผู้มีหน้าที่รักษามหาปราสาทเกรงจะเกิดเรื่องอุบาทว์ขึ้น เพราะพระยาพานเป็นโอรสของพระมเหสีและพระ ยากง จึงแปลงเป็นแมวสองแม่ลูกไปนอนขวางอยู่ที่ประตู พระยาพานไม่ทันสังเกตเลยเดินข้ามไป ลูกแมวก็พุดกับ แม่ว่า เขาคงเห็นเราเป็นเพียงสัตว์เดรัจฉานถึงกล้าทำเช่นนี้ แม่แมวตอบว่า แม้แต่แม่ของเขาเขายังคิดจะเกี้ยวพา ราสี นับประสาอะไรจะมาสนใจสัตว์อย่างเรา พระยาพานได้ฟังดังนั้นรู้สึกประหลาดใจ จึงตั้งสัตยาธิษฐานว่า หาก พระมเหสีของ พระยากงเป็นพระมารดาของตน ขอให้มึ้นน้ำนมไหลออกมาซึ่งก็เป็นจริงตามคำอธิษฐานทุก ประการ

พระยาพานรู้สึกโศกเศร้าเสียใจที่ต้องทำปิตุฆาตเพราะไม่ทราบความจริง นึกโกรธยายหอม ที่ไม่ยอมบอก เรื่องราวเกี่ยวกับชาติกำเนิดเดิมให้ทราบ มีรับสั่งให้เสนานำตัวยายหอมไปประหาร บริเวณที่ประหารยายหอมนั้น ต่อมาได้ชื่อว่า โคกยายหอม (คงจะประหารตรงโคกที่ยายหอมเลี้ยงเป็ดจนขึ้นเป็ดกองสูงเป็นโคกตามที่กล่าวไว้ใน ตอนแรก) ส่วนตรงที่กึ่งโพธิ์หักนั้นได้ชื่อว่าบ้านโพธิ์หัก และจุดที่ชนช้างนั้นได้ชื่อว่า ตำบลถนนฆาฏ

อยู่ต่อมาพระยาพานรู้สึกไม่สบายใจคิดใคร่ครวญถึงเหตุการณ์ที่ตนทำลงไปว่าเป็นสิ่งไม่ถูกต้อง ด้วยก่อน ถูกประหารยายหอมได้เล่าถึงเหตุการณ์ตอนที่ไปพบพระยาพานอยู่ในพานทองและทำท่าแสร้งให้ดู ที่ตรงนั้นต่อมาได้ ชื่อว่า ตำบลท่าแสร้ง เมื่อรู้ว่าได้กระทำความผิดอย่างใหญ่หลวง เพราะฆ่าผู้มีพระคุณซึ่งชุบเลี้ยงมาตั้งแต่วัยเด็กและ ประหารพระบิดาผู้ให้กำเนิด พระยาพานจึงปรึกษากับเหล่าเสนาอำมาตย์ได้รับคำแนะนำว่าควรสร้างพระเจดีย์สูง ชั่วนกเขาเห็น เพื่อเป็นการไถ่บาป (บางตำนานบอกว่าได้รับคำแนะนำจากพระอรหันต์ ๕ องค์ที่ธุดงค์มา)

พระยาพานรีบเกณฑ์ไพร่พลและใช้เวลาก่อสร้างอยู่ราว ๑๐ เดือน พระสถูปเจดีย์ขนาดใหญ่จึงแล้ว เสร็จ หลังจากทำพิธีสมโภชเจ็ดวันเจ็ดคืนแล้ว พระยาพานได้แต่งพระราชสาสน์พร้อมเครื่องบรรณาการไปยังเมือง สุโขทัย พระยาพานได้ครองเมืองศรีวิชัยอยู่เป็นเวลา ๑๒ ปีก็สวรรคต เนื่องจากไม่มีพระโอรสหรือพระธิดาทำให้ไม่มีรัชทายาทปกครองต่อ เจ้าเมืองสุโขทัยยกทัพมาทอพระเนตรเห็นศรีวิชัยกลายเป็นเมืองร้างเกิดความเศร้าสลดจึง โปรดให้ยกทัพกลับ ระหว่างทางพบภูมิประเทศแห่งหนึ่งมีชัยภูมิเหมาะสมได้โปรดให้สร้างเมืองขึ้นเพื่อให้พระยา สายทอง ราชโอรสปกครองและแบ่งไพร่พลให้อยู่สร้างเมืองสองพันคน เมื่อนั้นจึงได้ชื่อว่า เมืองสองพันบุรี (ต่อมา น่าจะกลายเป็นเมืองสุพรรณบุรี) ส่วนเจ้าเมืองสุโขทัยได้กลับไปครองอาณาจักรของพระองค์ตามเดิม

บางตำนานบอกว่า พระยากงนั้นเป็นเจ้าเมืองนครชัยศรี และเมื่อโตเป็นหนุ่มยายหอมได้นำพระยาพานไป ผากให้อยู่ในปกครองของเจ้าเมืองราชบุรี ซึ่งเป็นเมืองขึ้นของนครชัยศรี ต่อมาพระยาพานรับอาสาเจ้าเมืองราชบุรี ยกกองทัพมาตีเมืองนครชัยศรีจนได้รับชัยชนะ ส่วนพระเจดีย์ที่สร้างนั้นต่อมาได้ชื่อว่า พระปฐมเจดีย์ และพระยา พานได้สร้างเจดีย์อีกแห่งหนึ่งใกล้กับเจดีย์แห่งแรก เพื่อเป็นการรำลึกถึงคุณยายหอมที่เลี้ยงดูมา คือ พระประโทน เจดีย์ ซึ่งเจดีย์แห่งนี้มีรูปยายหอมอุ้ม พระยาพานไว้มือหนึ่งอีกมือหนึ่งถือไม้เรียวอยู่ตรงริมบ่อเลี้ยงเป็ด ส่วนสถานที่ยายหอมถูกฟันหัวขาดนั้นได้ชื่อว่า ถนนขาด นับแต่นั้นมา

อุสาบารส

เมืองใหญ่เมืองหนึ่งตั้งอยู่บริเวณภูพระบาทชื่อ เมืองพาน มีท้าววงพานเป็นเจ้าของเมือง พระองค์ได้ไปขออนางอุสา (เป็นผู้เกิดมาจากดอกบัวบนเทือกเขา และพระฤๅษีจันทาผู้เป็นอาจารย์ของท้าววงพานได้นำมาเลี้ยงไว้) มาเป็นราชธิดา นางอุสาเป็นผู้มีความงามเป็นเลิศ และมีกลิ่นกายหอมกรุ่น เมื่อเติบโตใหญ่ได้มีเจ้าชายหลายเมืองมาสู่ขอ แต่ท้าววงพานไม่ยินยอมยกให้ผู้ใด และด้วยความหวงแหนจึงได้สร้างตำหนักเป็นหอสูงไว้บนภูเขา เพื่อให้นางอุสาอยู่อาศัยขณะเรียนวิชากับฤๅษีจันทาผู้เป็นอาจารย์

วันหนึ่งนางอุสาไปเล่นน้ำที่ลำธารใกล้ตำหนัก นางได้เก็บดอกไม้มาร้อยเป็นมาลัยรูปหงส์และลอยน้ำไปพร้อมเสียงทวยหาคู่ พวงมาลัยได้ลอยไปจนถึงเมืองปะโคเวียงงัวที่มีท้าวบารสเป็นโอรสของเจ้าเมือง ท้าวบารสเก็บพวงมาลัยได้จึงออกตามหาเจ้าของจนถึงเขตเมืองพาน

ท้าวบารสและบริวารได้ขี่ม้าจนถึงหินก้อนหนึ่ง ม้าก็ไม่ยอมเดินทางต่อ พระองค์จึงหยุดพักม้าไว้ ส่วนบริวารก็แยกไปผูกม้าที่หินอีกก้อนหนึ่ง ท้าวบารสได้เดินเที่ยวป่าพบนางอุสาที่กำลังอาบน้ำอยู่ และรู้ว่าเป็นเจ้าของพวงมาลัยทั้งคู่เกิดความรักและลักลอบได้เสียกัน โดยที่ท้าววงพานไม่รู้ ต่อมาท้าววงพานทราบเรื่อง ก็ทรงพิโรธจะประหารท้าวบารส แต่เสนาอำมาตย์ห้ามไว้เพราะเกรงฤทธิ์เดชพระราชบิดาของท้าวบารส ท้าววงพานจึงคิดอุบายให้แข่งขันสร้างวัดในวันให้แล้วเสร็จ

โดยเริ่มนับตั้งแต่เช้าจนดาวประกายพริ้ว (ดาวเพ็จ) ขึ้น ผู้ใดสร้างไม่เสร็จต้องถูกตัดเศียร ท้าววงพานได้เกณฑ์ไพร่พลจำนวนมากมาสร้างวัดที่เมืองกงพาน ส่วนท้าวบารสมีบริวารเพียงเล็กน้อยที่มาด้วยจึงสร้างได้ช้ากว่า พี่เลี้ยงนางอุสาจึงคิดหาวิธีช่วยโดยให้ท้าวบารสนำโคมไฟไปแขวนบนยอดไม้ใหญ่ในเวลาดึก ฝ่ายพวกเมืองพานมองเห็นคิดว่าดาวขึ้นแล้วจึงหยุดสร้างวัด ส่วนท้าวบารสก็ได้เร่งสร้างวัดของตนเองจนแล้วเสร็จ เมื่อเป็นดังนี้ท้าววงพานจึงเป็นฝ่ายแพ้ และถูกตัดเศียรสิ้นชีพไป

ต่อมาท้าวบารสได้พานางอุสากลับเมืองปะโค แต่เนื่องจากท้าวบารสมีชายาอยู่แล้วจึงถูกชยาเหล่านั้นกลั่นแกล้ง โดยไปสมคบกับโหราจารย์ให้ทำนายว่าท้าวบารสมิเคราะห์ต้องออกเดินป่าผู้เดียวเป็นเวลาหนึ่งปี จึงจะพ้นเคราะห์ ท้าวบารสก็ออกเดินป่า ที่นางอุสาไว้ที่เมืองปะโค นางอุสาถูกทำร้ายและกลั่นแกล้งจึงหนีกลับไปเมืองพานและล้มเจ็บด้วยความตรอมใจ เมื่อท้าวบารสกลับถึงเมืองและทราบข่าวก็รีบออกเดินทางไปยังเมืองพาน แต่พบว่านางอุสาสิ้นใจแล้ว จึงฝังศพนางไว้ที่หินก้อนหนึ่ง ส่วนพระองค์ก็ตรอมใจตายตามกันไป เหล่าบริวารจึงฝังศพท้าวบารสเอาไว้เคียงข้างกับศพนางอุสา